

RĂSPÎNDIREA TIPĂRITURILOR ROMÂNEȘTI VECHI ÎN TRANSILVANIA (MIJL. SEC. AL XVII-LEA—PRIMELE DECENII ALE SEC. AL XIX-LEA) ÎN LUMINA UNUI MATERIAL ARHIVISTIC*

Secolele XVII—XVIII consemnează, după cum se știe, progrese mari, calitative și cantitative, în intensificarea legăturilor economice, politice și culturale între țările române, cu toate hotărârile dietei transilvănene, care urmăreau frînarea legăturilor firești între românii de pe ambele versante ale Carpaților. Relațiile politice și economice sînt dovedite de numeroase acte oficiale și tratate, încheiate între principii Transilvaniei și domnii Țării Românești și Moldovei. În acest context este lesne de înțeles prezența produselor materiale și spirituale ale locuitorilor Țării Românești și Moldovei în Transilvania și invers. Se înregistrează, pentru epoca amintită, continuarea pe o treaptă superioară a relațiilor cărturărești interromânești, concretizate prin schimbul de dascăli, tipărituri, manuscrise, copiiști, elevi, prelați, zugravi¹ ș. a.

În păstrarea climatului spiritual comun între provinciile surori, tipări-turile românești vechi au îndeplinit un rol de prim ordin. Ele erau o im-portantă fațetă a elementelor culturale de sudură dintre românii de pe întreg teritoriul dacic, atît prin aria de răspîndire pe care au înregistrat-o cît și prin conținutul de idei pe care l-au propagat. Pătrunderea cărților românești vechi în Transilvania s-a datorat mai multor cauze, dintre care menționăm: politica în domeniul culturii promovată de unii domnitori sau cărturari din Țara Românească și Moldova față de românii din Transilvania; numeroasele donații de cărți realizate în decursul evului mediu, datorate diferitor cate-gorii sociale (de la voievozi sau boieri pînă la modești cărturari din mediul rural, dascăli sau călugări peregrini); activitatea intensă a colportorilor de cărți; comerțul cu tipărituri; efortul meșterilor tipografi de desfacere a pro-duselor oficinelor lor etc.

Era firesc ca istoricii din țara noastră să-și fi îndreptat atenția asupra circulației cărților românești vechi. A fost și este un capitol interesant al isto-ricii culturii și literaturii din perioada evului mediu². Preocupări în direcția investigării acestei problematici cu profunde semnificații au dovedit specialiștii în materie, de la N. Iorga și I. Bîrlea pînă la M. Păcurariu și O. Șchiau. Ele au venit și din partea unor instituții, dornice să cunoască situația reală a tezaurului de tipărituri românești vechi din Transilvania.

* Text susținut la Sesiunea științifică a Muzeului de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca, 25—27 mai 1979.

¹ Cf. M. Păcurariu, *Legăturile bisericii ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVIII*, în *Mitropolia Ardealului*, XIII, 1—3, 1968, p. 85—137; O. Șchiau, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1978, p. 30—56, 80—103.

² O. Șchiau, *op. cit.*, p. 57—79.

O dovadă convingătoare a preocupărilor de acest gen, venite din partea Mitropoliei române unite din Blaj, este un material arhivistic³, pe care-l prezentăm în cele ce urmează. Acesta reflectă situația cărților românești vechi, aflate în bisericile din parohiile și protopopiatele greco-catolice din Arhidieceza de Alba Iulia și Făgăraș. Acțiunea a fost definitivată, în anul 1933, de canonicul Iacob Popa⁴, pe baza rapoartelor alcătuite de preoții care aveau în custodie și bibliotecile parohiale, încă din 1921—1922.

Dosarul cu privire la situația tipăriturilor românești vechi însumează 184 file; nu are o valoare bibliologică, sub aspectul formei, căci pentru alcătuirea lui a fost transcris versoul unor foi imprimare, destinate cîtorva operații financiare. Însă, în ceea ce privește conținutul, dosarul prezintă o importanță documentară remarcabilă. Aceasta rezultă din semnalarea, prin date bibliologice sumare, a existenței a 175 titluri de carte românească veche (secolele XVII—XIX), care se aflau, în 1933, în diferite biblioteci parohiale de la bisericile aparținătoare Arhidiecezei de Alba Iulia și Făgăraș⁵. Fiecare „descriere” de tipăritură românească veche conține titlul prescurtat, anul, locul apariției și locul în care se afla la data întocmirii situației. Drept instrumente de lucru, Iacob Popa a întrebuințat *Bibliografia românească veche* de I. Bianu și N. Hodoș și lucrarea lui Veress Endre cu privire la vechile tipărituri și cărți românești din Ardeal și Ungaria. Dintre cele 175 cărți românești vechi, cărturarul blăjan a reușit să identifice doar 138 titluri. În dreptul celorlalte a menționat, laconic, „nu ocură” cu B. R. V.⁶

Tipăriturile românești vechi, păstrate în biblioteci parohiale care făceau parte din Arhidieceza de Alba Iulia și Făgăraș, luate în evidență de Mitropolia română unită din Blaj, au fost imprimate în diferite centre tipografice din Transilvania, Țara Românească și Moldova, între mijlocul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Din cercetarea materialului documentar am ajuns la concluzia că cele 175 titluri provin din 13 centre tipografice. Investigațiile în această direcție ne-au condus la următoarele rezultate, pe care le prezentăm prin precizarea numărului de volume: Blaj: 918 vol., București: 369 vol., Rîmnic: 279 vol., Bălgrad: 65 vol., Tîrgoviște: 46 vol., Iași: 32 vol., Sibiu: 28 vol., Buzău: 17 vol., Snagov: 10 vol., Viena: 5 vol., Hurez: 2 vol., Govora și Pesta: 1 vol. În total: 1773 volume⁷ (pl. I).

Diferența vizibilă a numărului de volume din cartea românească veche, aflat în custodia bisericilor românești unite din Transilvania, în direcția unui centru tipografic sau altul, se poate justifica prin particularitățile istorice care au determinat producția de tipărituri pentru această perioadă. Era firesc ca în bibliotecile parohiale românești, răspîndite în cuprinsul Arhidiecezei de

³ Arhivele Statului, Filiala jud. Alba, Mitropolia română unită Blaj, dosar 6575/1973 (mai departe, abreviat: Dosar 6575/1933).

⁴ Date despre viața și activitatea sa la: Gh. Dănilă, + Iacob Popa. *Cuvînt funebral*, în *Unirea*, Blaj, XLVII, 38, 1937, p. 2—4; D. N[eda], + *Prepozitul Iacob Popa*, în *Cultura creștină*, Blaj, XVII, 8—9, 1937, p. 616—618; Academia RSR, Fil. Cluj-Napoca, Biblioteca, Arhive personale, I. Botezan, *Iacob Popa. Catalog*, Cluj-Napoca, 1978.

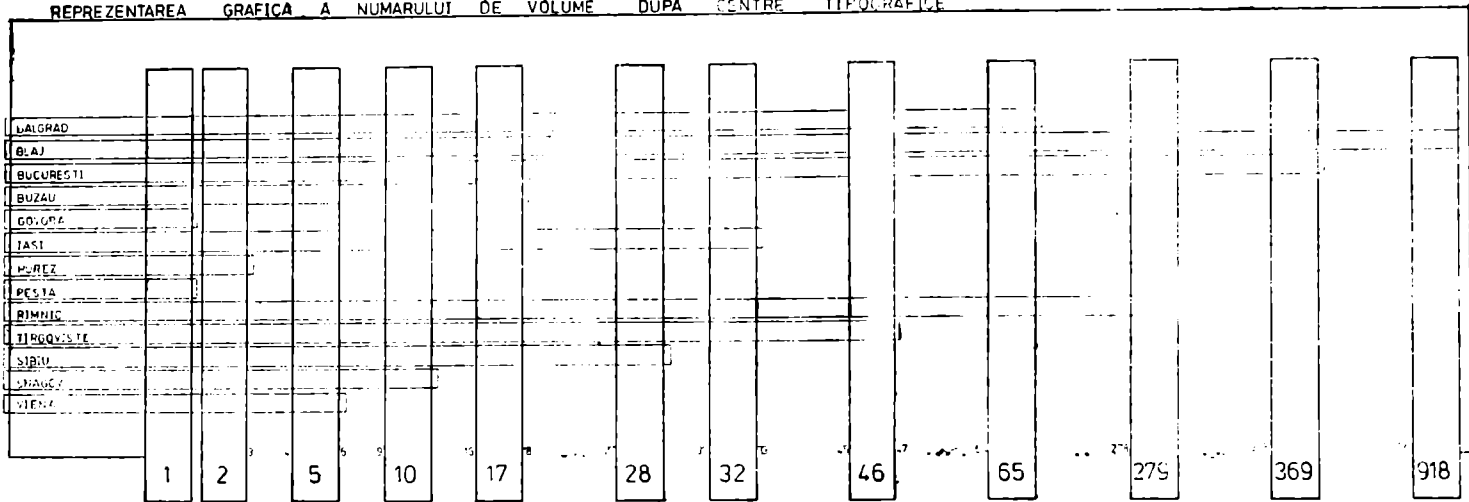
⁵ Dosar 6575/1933, ff. 8 r-184 r. Într-o primă etapă de cercetare a materialului arhivistic a participat și O. Rotaru (1927—1978), fost arhivist principal la Arhivele Statului, Filiala jud. Alba.

⁶ Dosar 6575/1933, *passim*. În urma unor recente cercetări s-a reușit identificarea altor titluri, ajungîndu-se la un număr de 161 cărți românești vechi, tipărite între 1642—1814.

⁷ Dosar 6575/1933, *passim*.

Plano 3:

REPREZENTAREA GRAFICA A NUMARULUI DE VOLUME DUPA CENTRE TIPOGRAFICE

Alba Iulia și Făgăraș, cu sediul episcopal la Blaj, să predomine literatura promovată de acest centru bisericesc și cultural. După cum se știe, tipări-turile românești de la Blaj, expresie particulară a culturii transilvănene din evul mediu și din epoca modernă, răspundeau unor necesități imediate, în sensul că multe dintre ele se mai foloseau, chiar și la data finalizării investi-gațiilor, în oficierea serviciului divin. Așadar, era normal ca autoritățile de la Blaj să urmărească răspîndirea tipăriturilor imprimate aici. Erau, de-altfel, lucrări valoroase sub aspectul conținutului, în raport direct cu cli-matul spiritual promovat de acest centru, dar și în ceea ce privește nivelul realizării lor artistice, evidențiat prin cercetări de dată recentă⁸.

Dintre cele 918 volume ale tipăriturilor românești vechi, imprimate în oficina tipografică a Blajului, ne reține atenția, în mod deosebit, *Minologhio-nul* din 1781, depistat în 78 biblioteci parohiale⁹, *Penticostarionul* (1768), identificat în 68 localități¹⁰ și, în fine, *Biblia* din 1795¹¹, monument al lite-raturii religioase transilvănene de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Tipări-tura a fost găsită în 48 așezări din diferite zone geografice, cum sînt, de pildă, județele Alba, Brașov, Cluj, Mureș, Neamț, Sălaj etc. Desigur că in-vestigații speciale asupra cărților românești vechi de la Blaj, așa cum apar ele în materialul arhivistic de față, atît în direcția conținutului cît și sub ra-portul ariei de răspîndire, de pildă prin alcătuirea unui atlas al circulației, ne-ar ajuta să ajungem la concluzii revelatoare în privința valorii lor particu-lare, ca o expresie aparte a mișcării spirituale promovate de centrul cultural al Blajului.

Impresionantă este, sub raport numeric, și existența tipăriturilor de la București, centru tipografic în care au fost imprimate foarte multe lucrări. După calculele noastre, această prezență se concretizează prin 50 de titluri în 369 exemplare, răspîndite în Arhidieceza de Alba Iulia și Făgăraș. Tipări-turile bucureștene, incluse în documentul finalizat de prepozitul Iacob Popa, dintre care cea mai veche este *Cheia înțeleșului* (1678)¹² și cea mai recentă este *Antologhionul* din 1766¹³, au circulat în diferite zone geografice din Transilvania. Ne-o dovedesc chiar rapoartele preoților și protopopilor trimise la Blaj din cele mai îndepărtate localități. Considerabilă este, de exemplu, varietatea bibliotecilor parohiale românești, 35 la număr, care păstrau *Chiria-codromionul* din 1732¹⁴ sau *Evanghelia* din 1760, identificată în 33 locali-

⁸ C. Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn de la Blaj (1750—1830)*, I—III, în *Apulum*, XII, 1974, p. 629—641; XIII, 1975, p. 719—745; XV, 1977, p. 705—727. O trecere în revistă a produselor oficinei de la Blaj, la I. E. Naghiu, *Tipăriturile blăjene între 1750—1800*, în *Cultura creștină*, Blaj, XXIV, 5—6, 1944, p. 309—320. Cercetări de dată recentă asupra acestor tipărituri, la T. Furdui, *Tipărituri românești vechi blăjene, aflate în fondul Colec-țiilor speciale ale Bibliotecii Academiei. Filiala Cluj-Napoca*, în *Apulum*, XVII, 1979 (sub tipar).

⁹ Dosar 6575/1933, f. 112 r.

¹⁰ Idem, f. 167 r.

¹¹ Idem, f. 132 r. În legătură cu această tipăritură, cf. I. Bălan, *Biblia de la Blaj*, I—III, în *Cultura creștină*, Blaj, IV, 5, 1914, p. 133—141; IV, 6, 1914, p. 176—182; IV, 7, 1914, p. 197—202; I. Modrigan, *Cum a apărut biblia lui Clain (Pe bază de documente inedite), cu un post-scriptum de Zenovie Păclișanu*, în *Cultura creștină*, Blaj, VIII, 5—6, 1919, p. 96—102.

¹² Dosar 6575/1933, f. 12 r.

¹³ Idem, f. 163 r.

¹⁴ Idem, f. 39 r.

tăți ardeleni¹⁵. Circulația relativ intensă a tipăriturilor românești din București în unele localități din Transilvania se explică nu atât printr-o apropiere geografică, cât mai ales prin schimbul cărturăresc interromănesc, concretizat în faptul că mulți preoți transilvăneni erau hirotoniți în capitala Țării Românești. Aici erau trimiși, de asemenea, pentru studii, o serie de tineri. Nu trebuie neglijată nici frecvența copiștilor sau a zugravilor. Ei se vor fi întors și cu tipărituri bucureștene, necesare activității pentru care erau pregătiți. În fine, să nu uităm nici însemnătatea comercială a capitalei, care atrăgea și nenumărați negustori ardeleni. Aceștia transportau, la întoarcere, pe lângă produse de altă natură, și tipăriturile românești solicitate în Ardeal¹⁶.

Urmărind, în continuare, răspândirea tipăriturilor românești în diferite biblioteci parohiale transilvănene, ne reține atenția și lotul de carte imprimat în oficina tipografică de la Râmnic. Au fost depistate 279 volume din tipăriturile rîmnicene, care au trecut, prin diferite căi, Munții Apuseni. În această ordine de idei menționăm, în mod deosebit, *Triodionul* din 1731, detectat în 27 localități din Transilvania¹⁷, *Antologhionul* editat în 1737, care exista, în anul 1933¹⁸, în 37 biserici greco-catolice și, în fine, *Penticostarionul* din 1743 aflat în nu mai puțin de 49 biblioteci parohiale¹⁹.

Prezența relativ numeroasă a tipăriturilor de la Râmnic în mai multe așezări din Ardeal nu trebuie să ne surprindă. Este o dovadă, de altminteri foarte convingătoare, a permanentului dialog cultural care a existat, în toate timpurile, de o parte și de alta a Munților Carpați. Dealtfel apropierea geografică a oficinei tipografice de la Râmnic față de Transilvania explică, în parte, relativa ușurință a răspândirii acestor tipărituri peste munți. Însă nu trebuie să uităm nici realitatea istorică după care la Râmnic s-au tipărit toate cărțile necesare serviciului divin în limba română. Erau, apoi, bine realizate sub aspect grafic, ceea ce a contribuit, din plin, la marea lor solicitare din partea ardelenilor, pe care i-au interesat, desigur, în egală măsură, și sub aspectul conținutului²⁰.

În contextul acestei cercetări nu vom mai insista, în mod fortuit, și asupra celorlalte tipărituri românești vechi, incluse în situația centralizată din 1933, înaintată Mitropoliei române unite din Blaj. Cu siguranță că investigații la alte nivele asupra răspândirii tipăriturilor imprimate în alte oficine

¹⁵ Idem, f. 74 r.

¹⁶ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 101; B. Teodorescu, *Circulația cărții vechi de București (1508—1830)*, în *Glasul bisericii*, XX, 9—10, 1961, p. 879—921; I. Cristache-Panait, *Tipăritura bucureșteană din al XVIII-lea veac în satele transilvănene*, în *București*, IX, 1972, p. 157—162.

¹⁷ Dosar 6575/1933, f. 38 r.

¹⁸ Ibidem, f. 42 r.

¹⁹ Ibidem, f. 51 r.

²⁰ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 100; O. Șchiau, *op. cit.*, p. 81—86, 100—103. Referitor la difuziunea cărții rîmnicene peste munți, cf. V. Molin, *Aria de răspîndire a cărților de la Râmnic în Banat în secolul al XVIII-lea*, în *Mitropolia Olteniei*, XVI, 11—12, 1964, p. 859—869; V. Coman, *Răspîndirea cărților de cult de la Râmnic în parohiile din Țara Birsei*, în *Mitropolia Olteniei*, XXIII, 9—10, 1971, p. 627—633; I. B. Mureșianu, *Circulația cărții de la Râmnic în Banat. Două tipărituri rîmnicene necunoscute*, în *Mitropolia Banatului*, XXI, 7—9, 1971, p. 443—449; D. Coravu, *Aspecte ale activității de tipărire și răspîndire a cărților bisericești românești în Transilvania, Muntenia și Moldova în secolul al XVIII-lea*, în *Biserica ortodoxă română*, LXXXV, 11—12, 1967, p. 1218—1228.

tipografice, cum sînt, de pildă, cele de la Bălgrad, Buzău, Iași, Sibiu etc., în lumina documentului din 1933, se vor solda cu interesante concluzii.

După cum am precizat deja, din studiul întreprins asupra situației de ansamblu referitoare la prezența tipăriturilor românești vechi în diferite biblioteci parohiale din Transilvania rezultă că acestea au fost imprimate între 1642—1814²¹. Din motive de spațiu, vom trece în revistă doar tipăriturile din secolul al XVII-lea, anunțate de preoții și protopopii care au contribuit la realizarea centralizării. Este vorba de 13 titluri, începînd cu *Evanghelie învățătoare*, Govora, 1642 și terminînd cu *Chiriadromionul*, Bălgrad, 1699. Cele 13 tipărituri au fost identificate în 126 exemplare, în diferite localități din Transilvania, din Munții Apuseni pînă în părțile Mărginimii, din Țara Făgărașului pînă pe Valea Tîrnavelor, din Țara Bîrsei pînă pe Valea Mureșului.

Vom exemplifica cele de mai sus doar cu două cazuri. Este vorba de *Cazania lui Varlaam*, Iași, 1643 și *Chiriadromionul* de la Bălgrad, 1699. Prima tipăritură era, la data alcătuirii materialului, în 21, iar a doua în 54 biblioteci parohiale. Din cercetările noastre asupra ariei de răspîndire a *Cazaniei lui Varlaam* rezultă că tipăritura de la Iași era, în 1933, în următoarele județe: Alba, 4 exemplare (Cetatea de Baltă, Galtiu, Miraslău, Oarda de Sus); Bistrița-Năsăud, 1 exemplar (Orosfaia); Brașov, 4 exemplare (Comana de Jos, Hurez, Olteț, Veneția de Jos); Cluj, 2 exemplare (Boju, Săcuieu); Harghita, 1 exemplar (Voșlăbeni); Mureș, 4 exemplare (Cozma, Dumbrava, Milășel, Sînmărtinul de Cîmpie); Sibiu, 5 exemplare (Cașolț, Colun, Broștea Mică, Noul, Șeica Mică).²²

După ce am urmărit răspîndirea *Cazaniei lui Varlaam* în Transilvania, să vedem care este situația *Chiriadromionului* de la Bălgrad din 1699, pe baza rezultatelor cercetării aceleiași material arhivistic. Astfel, județul Alba avea 22 exemplare (Abrud, Alba Iulia-Lipoveni, Bărbant, Cărpeneș, Ciuguzel, Cricău, Daia română, Doștad, Galda de Jos, Gîrbovița, Fărău, Iclod, Ighiu, Hopîrta, Lopadea Veche, Lunca, Oiejdea, Pănade, Săsciori, Sebeș-Alba, Șeușa, Șpălnaca); județul Bistrița-Năsăud avea doar 1 exemplar (Țagu); județul Brașov deținea 4 exemplare (Homorod, Netot, Pojorta, Vajda-Recea); județul Cluj anunțase 13 exemplare (Borzești, Cătina, Ceanul Mic, Cheia, Gădălin, Gligorești, Jucul de Mijloc, Hidiș, Mărgău, Petreștii de Jos, Reditu, Sînpaul, Șardu); județul Mureș poseda 7 exemplare (Balda, Băla, Cozma, Crăiești, Cucerdea, Dîmba, Luduș); județul Neamț era menționat doar cu 1 exemplar (Bicazul Ardelean); județul Sibiu a înregistrat 13 exemplare (Alămor, Armeni, Buia, Calvasăr, Glimboaca, Hosman, Ludoș, Mihăileni, Raco-

²¹ Dosar 6575/1933, f. 8 r-184 r.

²² Idem, f. 9 r. O parte din așezările transilvănene, unde au fost detectate exemplare din *Cazania lui Varlaam*, pot fi trecute în harta cu *Răspîndirea Cazaniei lui Varlaam în Transilvania*, alcătuită de O. Șchiu, *op. cit.* (h. IV). Reținem, dintre ultimele cercetări asupra circulației acestei tipărituri în Transilvania, următoarele contribuții: Fr. Kiss, *Date noi privind circulația Cazaniei lui Varlaam în Transilvania*, în *Steaua*, XIX, 11, 1968, p. 127—128; O. Șchiu, *Circulația Cazaniei lui Varlaam în Transilvania*, în *Mitropolia Olteniei*, XXII, 5—6, 1970, p. 109—130; V. Netea, *La diffusion de „La Cazanie” de Varlaam en Transylvanie*, în *RevRHist*, X, 2°, 1971, p. 369—376; N. Edroiu, *Exemplarul de la Cetan (Dej) al Cazaniei lui Varlaam*, în *Mitropolia Ardealului*, XVI, 7—8, 1971, p. 564—566; O. Șchiu, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, p. 104—120.

viță, Sadu, Săcădate, Sibiu, Veștem); județul Sălaj a anunțat 4 exemplare (Chendrea, Cuzăplac, Sîncraiu Almașului, Teud)²³.

Pornind de la materialul arhivistic cercetat, dorim să mai analizăm, în contextul acestui articol, problema răspîndirii cărților românești vechi pe unități administrative, adică pe județe²⁴. Din investigațiile întreprinse am ajuns la concluzia că situația se prezintă astfel: județul Alba: 474 exemplare; județul Bacău: 9 exemplare; județul Bistrița-Năsăud: 75 exemplare; județul Brașov: 155 exemplare; județul Cluj: 425 exemplare; județul Harghita: 21 exemplare; județul Mureș: 299 exemplare; județul Neamț: 7 exemplare; județul Sibiu: 208 exemplare; județul Sălaj: 106 exemplare (pl. II).

Dacă vom trece în revistă localitățile județului Alba, unitate administrativă care deține cel mai mare număr de exemplare, vom putea observa că ele sînt răspîndite pe întreg cuprinsul zonei, din Munții Apuseni pînă pe Valea Sebeșului, din Valea Gălzii pînă în ținutul Tîrnavelor și Mureșului. După județul Alba urmează județele Cluj și Mureș cu 425 și, respectiv, 299 exemplare. O cercetare sumară a situației răspîndirii tipăriturilor românești vechi în aceste două județe, dealtfel cu un trecut cultural bogat, ne îndreptățește concluzia potrivit căreia în județele Cluj și Mureș sînt prezente tipărituri din foarte variate centre tipografice, din toate secolele și din toate categoriile sub raportul conținutului lor. Aceleași aprecieri pot fi aplicate și județelor Sibiu, Brașov și Sălaj, al căror număr de exemplare depășește 100. Județele Bacău și Neamț, care aveau biblioteci parohiale aflate și sub jurisdicția Blajului, sînt cu cele mai puține exemplare: 9 și, respectiv, 7 exemplare.

În funcție de informațiile din materialul arhivistic, finalizat de prepozitul Iacob Popa în 1933 pe baza rapoartelor preoților și protopopilor expediate la Mitropolia română unită din Blaj, am căutat să urmărim cîteva aspecte ale fenomenului de răspîndire a tipăriturilor românești vechi în Transilvania, imprimate între mijlocul secolului al XVII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea. Aspectele investigate au avut ca puncte de referință: a) apartenența cărților la un centru tipografic sau altul (am constatat preponderența tipăriturilor de la Blaj și numărul ridicat al acelor de la București și Rîmnic); b) trecerea în revistă a tipăriturilor românești vechi din veacul al XVII-lea (am insistat asupra *Cazaniei lui Varlaam*, 1643 și asupra *Chiriacodromionului* de la Bălgrad, 1699); c) răspîndirea cărților românești vechi pe unități administrative (am remarcat locul prim deținut de județul Alba, urmat de județele Cluj, Mureș și Sibiu).

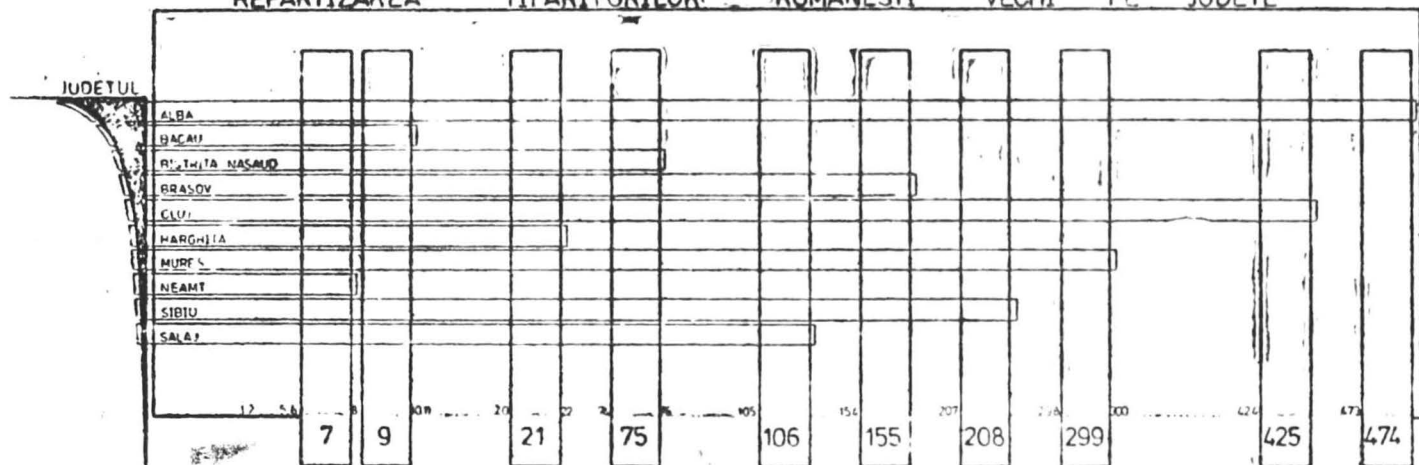
Cu tot caracterul relativ al unor asemenea situații centralizate, datorat, în primul rînd, responsabilității și competenței declaranților (care, din neatenție, au putut omite o serie de titluri din cărțile românești vechi, sau au furnizat chiar

²³ Dosar 6575/1933, f. 20 r. Ca și în cazul *Cazaniei lui Varlaam*, o parte din localitățile transilvănene, unde au fost surprinse exemplare din *Chiriacodromionul* de la Bălgrad, 1699, trebuie așezate în harta cu privire la răspîndirea acestei tipărituri. Cf. O. Șchiav, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, p. 128—133, (h. V).

²⁴ Pentru acest aspect al cercetării am utilizat *Șematismul veneratului cler al arhiepiscopiei mitropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul domnului 1900 de la sfînta unire* 200, Blaj, Tip. semin., 1900; C. Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I—II, Buc., Edit. Academiei, [1967—1968]; *Județele României sociale*. Ed. a II-a, Buc., Edit. pol. 1972.

Planoș-11:

REPARTIZAREA TIPARITURILOR ROMANEȘTI VECHI PE JUDETE

informații eronate)²⁵, materialul arhivistic ne dovedește existența unui însemnat tezaur de tipărituri românești vechi, 1779 volume, păstrate în diferite biblioteci parohiale din Transilvania. Numărul este impresionant, dacă avem în vedere cele peste 1300 tipărituri vechi din Ardeal, cercetate de N. Iorga în primii ani ai secolului nostru²⁶, în biserici ortodoxe și unite.

Investigații cu aplicație și sistem asupra unor materiale arhivistice similare ar fi de un real folos în problema cercetării circulației tipăriturilor românești vechi²⁷. Este un fenomen specific culturii medievale și moderne românești, care poate fi ilustrat, cât se poate de grăitor, prin atlase ale circulației unei tipărituri sau a mai multora²⁸, aplicate unor unități administrative sau chiar la scară națională. Tezaurul de carte românească veche, păstrat pe lângă diferite biserici din Transilvania, dovedește existența unui număr mare de biblioteci parohiale, majoritatea fiind continuatoarele unor modeste colecții de cărți din secolul al XVIII-lea sau chiar mai vechi de această dată. Multe din aceste vechi biblioteci românești s-au dispersat²⁹, în decursul deceniilor trecute. Reconstituirea lor ar necesita cercetări migăloase de arhivă, pornind și de la materialele documentare de profilul celui prezentat aici.

²⁵ Cercetări de dată recentă atestă un număr mai mare de tipărituri decât cele menționate în materialul arhivistic. Cf., pentru exemplarele de la două biblioteci parohiale din Alba Iulia, E. Mârza, *Colecția de carte veche de la biserica ortodoxă Maieri II Alba Iulia*, în *Apulum*, XV, 1977, p. 355—369; idem, *Protopopul Nicolae Rațiu și colecția de carte românească veche de la biserica „Buna Vestire” din Alba Iulia*, în *Indrumătorul pastoral*, Alba Iulia, II, 1978, p. 123—126. Pentru bibliotecile parohiale din Feleacu, Vad, Valea Groșilor, Bogata de Jos, Curtuiș și Calna, vezi G. Alicu, *Circulația cărții vechi românești în județul Cluj*, I, în *ActaMN*, XV, 1978, p. 401—410.

²⁶ N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardeleni și maramureșene (Studii și documente cu privire la istoria românilor)*, Buc. 1906.

²⁷ Menționăm, în mod selectiv, din numărul relativ mare de contribuții dedicate acestei problematici, pe lângă acelea citate la nota 20, B. Teodorescu, *Circulația vechii cărți bisericești. Contribuție la un catalog cumulativ*, în *Biserica ortodoxă română*, LXXIX, 1—2, 1961, p. 169—194; Gh. Lițiu, *Contribuții la studiul circulației vechilor cărți bisericești*, în *Mitropolia Banatului*, XVIII, 7—9, 1968, p. 461—472; A. Socolan, *Circulația cărții vechi românești în nord-vestul Transilvaniei*, în *Marmația*, I, 1969, p. 29—32; I. C. Chișimia, *Din vechea răspîndire a cărții românești în Țara Oltului*, în *Mitropolia Olteniei*, XII, 5—6, 1970, p. 533—542; I. Ranca, *Circulația cărții vechi românești din Țara Românească și Moldova pe Valea Mureșului în secolele XVII—XIX*, în *Studii și materiale*, Tg. Mureș, III—IV, 1972, p. 259—266; C. Feneșan, *Circulația cărților românești din secolul al XVII-lea în Banat*, în *Studia*, Series Historia, XVII, 1, 1972, p. 17—31; T. Furdul, I. Mârza, *Tipărituri românești vechi imprimare la Bălgrad, conservate în fondul Colecțiilor speciale ale Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România Filiala Cluj*, în *Mitropolia Ardealului*, XX, 9—10, 1975, p. 608—617; Gh. Cunesco, *Cărți vechi românești pe Valea superioară a Mureșului: Deda-Reghin*, în *Mitropolia Ardealului*, XVII, 1—2, 1973, p. 102—110; N. Todor, *Circulația vechilor cărți bisericești în județul Sibiu și contribuția lor la întărirea unității de credință și de neam (1643—1918)*, în *Mitropolia Ardealului*, XXII, 7—9, 1977, p. 655—676; D. Lupan, *Circulația cărții vechi românești în județul Alba*, în *Apulum*, XV, 1977, p. 729—739; M. Mălinaș, *Circulația tipăriturilor de la Bălgrad în satele din Bihor*, în *Indrumătorul pastoral*, Alba Iulia, I, 1977, p. 147—154; E. R. Colta, *Circulația tipăriturilor românești vechi în secolul al XVIII-lea, în comitatele Arad și Zărand*, în *Ziridava*, X, 1973, p. 679—690 etc.

²⁸ Cf. sugestii interesante la N. Oprea, *Propuneri pentru editarea unui „Atlas al circulației cărții românești vechi”*, în *Tîrgoviște, cetate a culturii românești*, Buc., Edit. Litera, 1974, p. 53—58.

²⁹ Un caz convingător îl prezintă, de pildă, originea tipăriturilor românești vechi de la Muzeul Unirii Alba Iulia, după cum rezultă din cercetările lui L. Hațeganu și D. Lupan, în *Apulum*, XII, 1974, p. 359—394; XIII, 1975, p. 353—372; XIV, 1976, p. 225—250;

Valoarea științifică a unor astfel de piese arhivistice se potențează cu mult, dacă interpretăm tipăriturile românești vechi nu ca niște simple „vechituri“, ci ca niște „vehicule privilegiate ale ideilor“.³⁰ Circulația lor în diferite medii sociale, repetatele lecturi din partea unor variate categorii de cititori, ideile progresiste vehiculate de multe dintre exemplare (nu numai în direcția unui conținut religios, ci și în ceea ce privește anumite realități istorice ca, de pildă, originea romană, latinitatea limbii, momente din istoria neamului românesc de pe ambele versante ale Carpaților etc.), toate acestea au conferit tipăriturilor românești vechi un rol aparte în dezvoltarea dialectică a limbii române literare, în promovarea prestigiului ei în lumea sud-est europeană și, în sfârșit, dar nu în ultimul rând, în efortul de unificare politică și culturală a celor trei provincii românești.³¹

IACOB MARZA — CORNEL TATAI BALTA

DIE VERBREITUNG DER ALTEN RUMÄNISCHEN DRUCKE IN
SIEBENBÜRGEN (DIE MITTE DES 17. JH. — DIE ERSTEN
JAHRZEHNTE DES 19. JH.) IM LICHT EINES
ARCHIVMATERIALES

(Zusammenfassung)

Die dokumentarische Grundlage der Mitteilung ist ein Archivesmaterial, welches im Staatsarchiv, Die Filiale des Kreises Alba, Der Fond der rumänischen Mitropolie Blaj, Dossier 6575/1933 bewahrt ist. Die Urkunde demonstriert uns den Zustand der alten rumänischen Drucke aus den griechisch-katholischen Pfarrgemeinden des Erzbistumes von Alba Iulia und Făgăraș im Jahr 1933. Das Archivesmaterial wurde vom Gelehrten Iacob Popa aus Blaj redigiert. Er hat das Archivesmaterial aus den Berichte, welche ihm von den Priestern schon aus den Jahren 1921—1922 geschickt worden waren, abgeschlossen.

Die Problematik, welche die Verfasser bezweckt haben, zielt den Zustand der alten rumänischen Drucke in der Richtung der Herkunft eines Druckereizentrums, das Ausmass eines bestimmten Buches (Blaj, București, Râmnic u. s. w.), die Forschung einigen seltenen Drucke aus dem XVII.-ten Jahrhundert (*Cazania lui Varlaam*, Iași, 1643; *Chiriadromionul de la Bălgrad*, 1699 u. s. w.) und endlich die Verbreitung der alten rumänischen Drucke in verschiedenen Kreise.

XV, 1977, p. 371—391. Vezi și I. Mârza, L. Hașeganu, *Cărți didactice românești din secolul al XIX-lea în biblioteca Muzeului de istorie Alba Iulia*, în *Apulum*, XI, 1973, p. 393—421.

³⁰ Vezi sugestiile interesante ale lui Fr. Furet, *Histoire du livre dans la société moderne: recherches, méthodes, problématique*, în *RevRHist*, IX, 3, 1970, p. 507—516.

³¹ Cf., în acest sens, considerațiile lui Gh. Popp, *Cartea românească medievală în slujba unității naționale*, în *Probleme de bibliologie*, 1970, p. 23—49; V. Netea, *Cartea — manifestare și mărturie permanentă a unității naționale românești (secolele XVI—XVIII)*, I—II, în *Mitropolia Ardealului*, XXIII, 7—9, 10—12, 1978, p. 424—437, 732—745.